

De hand aan de ploeg

Vlaamse landbouworganisaties en Vlaams-nationalistische partijen in de twintigste eeuw ^(°) – Deel I

BART COPPEIN

Inleiding

De geschiedschrijving van landbouw en platteland in de Nieuwste Tijd is in Vlaanderen – en dit in tegenstelling tot het buitenland – lange tijd verwaarloosd geworden. Het valt niet te ontkennen dat er sinds de jaren zestig van de vorige eeuw vooral wat betreft politiek-institutionele en sociaal-economische aspecten een heuse inhaalbeweging is gebeurd. Desalniettemin zijn er nog talrijke hiaten in de stand van het huidige onderzoek; het is bijvoorbeeld opvallend dat het interbellum en de naoorlogse periode in sterke mate ondervertegenwoordigd zijn.¹

Het beeld van de Vlaamse landbouworganisaties staat evenmin al helemaal op punt, maar historici zijn daarin niet heiliger dan de rest van de bevolking. Wie honderd willekeurig uitgekozen Vlamingen zou vragen welke Vlaamse landbouworganisaties ze kennen, zal vaststellen dat wellicht 90 à 95% van hen niet verder zal komen dan de Belgische Boerenbond (BB).² Dit hoeft uiteraard niet te verbazen:

(°) Dit artikel vloeit voort uit de licentiaatsverhandeling van de auteur: B. COPPEIN, *Met de drieland in de rug! Het Algemeen Boerensyndicaat en de doorbraak van het direct agrarisch syndicalisme in Vlaanderen (1962-1969)*, KULeuven, departement Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2002. Ze is integraal on line beschikbaar op: http://www.thesis.net/boerensyndicaat/boerensyndicaat_inhoud.htm; zie voor een korte bespreking ervan: B. COPPEIN, *Met de drieland in de rug*, in: *KADOC-Nieuwsbrief*, 2003, nr. 5, pp. 7-8.

1. Y. SEGERS & L. VAN MOLLE, *Leven van het land. Boeren in België 1750-2000*, Leuven, 2004, pp. 9-10; L. VAN MOLLE, *Histoire rurale de la Belgique contemporaine (1830-1982). Bilan de la recherche et nouvelles perspectives*, in: *Transformazioni delle società rurali nei paesi dell'Europa occidentale e mediterranea*, Napoli, 1986, pp. 139-153; zie voor een geactualiseerde en uitgebreide, maar niet op de twintigste eeuw-focussende versie hiervan: L. VAN MOLLE & E. THOEN (eds.), *Rural history in the North Sea area. A state of the art (Middle Ages-19th century)*, Turnhout, s.d.; de internationale onderzoeksgemeenschap Comparative rural history of the North Sea (CORN) werd in 1995 op initiatief van de Gentse universiteit opgericht om de samenwerking tussen Belgische, Nederlandse, Franse, Britse, Duitse en Scandinavische landbouwhistorici te stimuleren. Zie voor een bespreking van de werkzaamheden ervan tot op heden: M. LIMBERGER, *Rural history in Nord-seeraum. Ein Überblick anhand der Arbeitsgemeinschaft CORN*, in: E. BRUCKMÜLLER, E. LANGTHALER & J. REDL (eds.), *Agrargeschichte schreiben. Traditionen und Innovationen im internationalen Vergleich. Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes 2004*, Innsbruck, 2004, pp. 240-248.

2. In 1997 liet de BB het predikaat 'Belgische' uit zijn naam vallen; sindsdien staat de afkorting BB nog alleen voor Boerenbond. In de omgangstaal werd de BB trouwens altijd kortweg 'Boerenbond' genoemd. L. VAN MOLLE, *Boerenbond*, in: R. DE SCHRUYVER (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, dl. 1, Tielt, 1998, pp. 524-526.

de BB is een van de oudste Vlaamse landbouworganisaties, is sowieso organisatorisch het sterkst uitgewerkt en telt tot op vandaag het meeste leden. De BB is echter nooit de enige Vlaamse landbouworganisatie geweest en heeft altijd andere, kleinere medespelers naast zich gehad, met name onder meer Redt U Zelfen (RUZ), het Boerenfront (BF) en het Algemeen Boerensyndicaat (ABS). Op die andere, minder bekende landbouworganisaties uit de twintigste eeuw, die in de historiografie tot nu toe hoogst uitzonderlijk of slechts in de marge aan bod zijn gekomen, willen we in deze bijdrage de schijnwerpers richten. Vaak hebben ze een uitermate bewogen geschiedenis achter de rug, waarin ze zich profileerden tegen de BB en daarin in min of meerdere mate gesteund werden door politieke 'flaminganten'.

Vier onderzoeksvragen zullen de rode draad vormen doorheen dit artikel. Allereerst beogen we de geringe aandacht voor de Vlaamse landbouworganisaties naast de BB in de wetenschappelijke geschiedschrijving te verklaren. Daarna willen we de betekenis duiden van het panorama aan Vlaamse landbouworganisaties en per organisatie een korte historische schets presenteren. Vervolgens zullen we onderzoeken in welke mate Vlaams-nationalistische partijen in hun programma's aandacht aan landbouw besteedden. Was landbouw voor hen slechts een minder belang of bekleedde het integendeel een fundamentele plaats in hun maatschappijopvatting? Ten slotte vragen we ons af in welke mate die eventuele aandacht zich vertaalde in contacten met Vlaamse landbouworganisaties. Was er sprake van een goed uitgebouwd netwerk op de achtergrond, dat samenwerkte voor de realisatie van een gemeenschappelijk doel, of beperkten de contacten zich tot een aantal persoonlijke relaties?

We zijn er ons terdege van bewust dat we niet alle zojuist opgeworpen vragen binnen de marge van deze tweedelige bijdrage even diepgaand en volledig zullen kunnen beantwoorden. Eerder willen we via een weloverwogen keuze van een aantal illustratieve casussen een aanzet geven tot verder onderzoek.

Een braakliggend veld

De historiografie over de Vlaamse en bij uitbreiding Belgische landbouworganisaties is niet toevallig ook voor de BB het verst gevorderd: de publicatie van *Ieder voor allen* van de Leuvense historica Leen Van Molle vormde in 1990 het wetenschappelijk orgelpunt van het eeuwfeest van de BB.³ Van de andere organisaties moet de geschiedenis nog grotendeels geschreven worden.⁴ Het contrast met de Nederlandse situatie is opvallend.⁵

Verklaringen voor een historiografische achterstand

Traditioneel worden drie factoren naar voren geschoven om de Belgische historiografische achterstand te verklaren.⁶ Allereerst wordt gewezen op het verminderd belang van de landbouwsector, waarbij vooral de sterke daling van het aantal land-

3. L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond 1890-1990*, Leuven, 1990. Er zij wel op gewezen dat de ondertitel van het boek begrijpelijkerwijze ietwat misleidend is; de auteur beëindigt haar eigenlijke onderzoek in 1944 en schetst voor de resterende periode in vogelvlucht een aantal krijtlijnen. Tegelijk verscheen ook een vulgariserend fotoboek: P. QUAGHEBEUR, L. SCHOKKAERT & L. VAN MOLLE, *100 jaar Boerenbond in beeld*, Leuven, 1990.

4. Zie voor een overzicht van de weinige beschikbare literatuur over Redt U Zelven (RUZ), het Boerenfront (BF) en het Algemeen Boerensyndicaat (ABS) de voetnoten bij de historische schetsen van deze organisaties in het tweede hoofdstuk van dit artikel. Op de Waalse organisaties zal verder slechts sporadisch worden ingegaan. B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug! [...]*, pp. 27-37; zie specifiek met betrekking tot de zusterorganisatie van de BB, de Alliance Agricole belge volgende sociologische studie: C. SIMON-MATHY, *Les problèmes du monde agricole belge (1958-1972). Perspectives d'une organisation syndicale: L'Alliance agricole belge*, Louvain-la-Neuve, 1976; naar aanleiding van de fusie van de twee overblijvende Waalse landbouworganisaties tot de Fédération wallonne de l'Agriculture (FWA) verscheen een kort, maar goed gedocumenteerd artikel over de voorgeschiedenis ervan in het nieuwe ledenblad: B. KERSTEN, *Un an de Pleinchamp, un siècle de presse agricole*, in: *Pleinchamp*, 10 januari 2002.

5. De vorming van de overkoepelende Land- en Tuinbouworganisatie Nederland, waarin alle bestaande landbouworganisaties opgingen, leidde tot een indrukwekkende schare monografieën: T. DUFFHUES, *Voor een betere toekomst. Het werk van de Noordbrabantse Christelijke Boerenbond voor bedrijf en gezin. 1896-1996*, Nijmegen, 1996; J. KORSTEN, *Standhouden door veranderingen: de Limburgse Land- en Tuinbouwbond als behartiger van agrarische belangen. 1896-1996*, Nijmegen, 1996; M. SMITS, *Boeren met beleid. Honderd jaar Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond. 1896-1996*, Nijmegen, 1996; R. VAN DER WOUDE, *Op goede gronden: geschiedenis van de Christelijke boeren- en tuindersbond (1918-1995)*, Hilversum, 2001.

6. M. MORMONT & B. VAN DONINCK, *Belgique. L'hégémonie du Boerenbond*, in: B. HERVIEU & R.-M. LAGRAVE (red.), *Les syndicats agricoles en Europe*, Paris, 1992, p. 27; L. VAN MOLLE, *Histoire rurale de la Belgique contemporaine [...]*, p. 140; de hierna aangehaalde verklaringen werden bevestigd in de afsluitende discussie op de studienamiddag *Samen sterk!? Landbouworganisaties in Vlaanderen, Wallonië en Nederland. Gisteren, vandaag en morgen*, die in Leuven werd georganiseerd door het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis op 30 mei 2002.

bouwers opvalt en onterecht, maar begrijpelijk de conclusie wordt getrokken dat de economische impact van deze sector even verwaarloosbaar klein is geworden.

Een tweede oorzaak lijkt volgens de meeste onderzoekers te liggen in de complexiteit van de landbouwsector, die bovendien nog in de hand gewerkt wordt door de maatschappelijke vervreemding van de landbouw. Landbouw werd derhalve gereduceerd tot een aangelegenheid van specialisten. Dit moet inmiddels toch enigszins worden gecorrigeerd: sinds de jaren negentig van de vorige eeuw heeft de Belgische landbouw als gevolg van een aantal voedselcrises en dierenziektes zijn stek in het publieke debat heroverd en vooralsnog niet verlaten.⁷

De derde – en naar onze mening de meest doorslaggevende – oorzaak voor het ontbreken van monografieën van Belgische landbouworganisaties situeert zich echter op het institutionele niveau en valt uiteen in twee deelaspecten. Leen Van Molle wees in 1990 in dit verband op “*de geringe belangstelling van de historici voor de schijnbaar achteruitboerende landbouwsector en evengoed de geringe interesse van het landbouwmilieu zelf voor de eigen geschiedenis*”.⁸ Landbouwgeschiedenis maakt enerzijds aan de Belgische universiteiten nog altijd geen deel uit van de curricula van historici en bio-ingenieurs, waardoor persoonlijke interesse van studenten en wetenschappelijk personeel onvermijdelijk een cruciale rol speelt. Aan de K.U. Leuven is inmiddels wel een Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis opgericht, dat beoogt de diverse verspreide onderzoeksinspanningen beter te coördineren en te stimuleren.⁹ Anderzijds tonen de meeste Belgische landbouworganisaties ook weinig interesse voor hun eigen geschiedenis, met uitzondering van de BB, en gaat hun aandacht vooral uit naar de actuele belangenbehartiging van hun leden, wat met zich meebrengt dat ze niet altijd tot medewerking bereid zijn. Maar ook bij de BB, die terzake een voorbeeldrol heeft vervuld, is het historisch bewustzijn van eerder recente datum en lang niet altijd aanwezig geweest, zoals hierna wordt uiteengezet.

Bronnenproblematiek

Wie zich ondanks alles dan toch wil wagen aan de geschiedschrijving van de Vlaamse landbouworganisaties, wordt al onmiddellijk met een schrijnend bronnenprobleem geconfronteerd. Met uitzondering van de BB heerst er grote onduidelijkheid over de aanwezigheid en de ontsluiting van archieven. In het

7. Er zij bij wijze van voorbeeld aan herinnerd dat de dioxinecrisis, die net voor de verkiezingen van 1999 uitbrak, in belangrijke mate heeft bijgedragen tot de vorming van het paars-groene kabinet Verhofstadt I.

8. L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen [...]*, p. 14.

9. Zie m.b.t. het Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis en het overkoepelende Centrum voor Agrarische Geschiedenis: L. MEYVIS, En de ploeg, zij boerde voort, in: *Campuskrant*, 10 oktober 2002, pp. 6-7; www.cagnet.be.

omvangrijke bos van de landbouwers is het daarenboven door het ontbreken van een repertorium niet altijd even gemakkelijk om de bomen te onderscheiden en de vindplaatsen ervan te lokaliseren. Mondelinge bronnen kunnen een meerwaarde bieden en moeten zelfs bijna noodzakelijkerwijze aangewend worden, maar zijn niet zaligmakend. Navolgend relaas is grotendeels gebaseerd op onze eigen ervaringen bij het schrijven van onze licentiaatsverhandeling en wil als aanvulling – hoe gering ook – functioneren bij het bronnenoverzicht van Leen Van Molle, dat zich noodgewongen hoofdzakelijk beperkte tot de BB.¹⁰

Archieven

Bijzonder revelerend voor de mentaliteit van landbouworganisaties tegenover hun archief is dat de BB zichzelf pas bewust geworden is van de waarde van zijn archief naar aanleiding van de viering van zijn eeuwfeest in 1990. Met het oog daarop werden in de jaren tachtig aanzienlijke inspanningen geleverd om het tij blijvend te keren. Na een voorafgaandelijke prospectie door Leen Van Molle werd het statisch archief van de BB gedeponereerd in het KADOC in Leuven en er geïnventariseerd door Marc Demeyer.¹¹ De latere aanvullingen zijn ontsloten via een plaatsingslijst, die beschikbaar is in de leeszaal van het KADOC. Het BB-archief is erg omvangrijk en biedt ook inhoudelijk een bijzonder breed gamma aan onderzoeksmogelijkheden.¹² Ook de statische archieven van een aantal BB-geledingen en BB-bestuurders werden aan het KADOC toevertrouwd.¹³ Daarnaast bewaart de Informatie- en Documentatiedienst (Infodoc) op de hoofdzetel van de BB in Leuven een uitgebreide collectie documentatiemappen, die werd aangevuld tot circa 1990. Het initiatief tot het aanleggen ervan werd genomen door Albert De Vleeschauwer, die zijn carrière in de jaren twintig van de vorige eeuw begon als hoofd van de documentatiedienst van de BB.¹⁴ De viering van het eeuwfeest leidde bij de BB ook tot de uitbouw van een beleid voor het dynamisch archief en, met het oog daarop, de aanwerving van een geschoold archivaris.

10. L. VAN MOLLE, *De landbouwersorganisaties*, in: P. VAN DEN ECKHOUT & G. VANTEMSCHE (red.), *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw*, Brussel, 1999, pp. 845-854.

11. L. VAN MOLLE, *Prospectie naar archief en documentatie van de Belgische Boerenbond: verslag*, onuitgegeven werkdocument, Leuven, 1983; [M. PLUYMERS], *Ieder voor allen. 100 jaar Belgische Boerenbond*, in: *KADOC-Nieuwsbrief*, 1989-1990, nr. 3, pp. 1-4; M. DEMEYER, *Inventaris van het archief van de centrale bestuurs- en adviesorganen van de Belgische Boerenbond 1890*, Leuven, 1987.

12. L. VAN MOLLE, *De landbouwersorganisaties [...]*, pp. 850-851; L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen [...]*, p. 16.

13. Voor meer informatie verwijzen we naar de KADOC-website: <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>.

14. B. COPPEIN, *Albert de Vleeschauwer van Braekel (1897-1971)*, in: *ODIS. Databank Intermediaire Structuren in Vlaanderen/Database Intermediary Structures Flanders*, Record nr. 3230 (geraadpleegd op 18 februari 2005 op: <http://www.odis.be>); R. DE SCHRYVER, *Vleeschauwer de (Van Braekel) baron Albert de*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 3513.

Voor de archieven van RUZ, BF en ABS is de toestand veel minder rooskleurig. Een kentering zoals bij de BB is er nooit (RUZ) of nog niet (BF en ABS) opgetreden. Er moet vooraf op gewezen worden dat deze organisaties op een kleinere schaal dan de BB opereerden/opereren en dus sowieso ook minder archief hebben gevormd/vormen. Bovendien hadden ze in de beginjaren vaak slechts een beperkt secretariaat en steunden ze hoofdzakelijk op de belangeloze inzet van talrijke vrijwilligers-landbouwers, wat de archiefvorming niet ten goede is gekomen.

RUZ stopte zijn werking begin jaren zeventig.¹⁵ Wat er bij de opheffing met het archief is gebeurd, is niet duidelijk. De erfgenamen van stichter en voorzitter Ortaire Caudron konden hierin geen uitsluitsel brengen.¹⁶ Mogelijk berusten enkele archiefbescheiden in het privé-archief van de familie Caudron, dat in het Archief- en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N) in Antwerpen is gedeponereerd. Dit complexe familiearchief is echter voorlopig nog in verwerking; het feit dat een groot aantal familieleden dezelfde naam droeg, bemoeilijkt de werkzaamheden ernstig.¹⁷ Het Documentatiecentrum en Archief voor Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek, dat gehuisvest is in het Stadsarchief van Aalst, bewaart evenmin archief van RUZ, maar bezit wel een vijftal gedrukte stukken.¹⁸ Er valt met andere woorden te vrezen dat het archief van RUZ, op archiefbescheiden die mogelijk vermengd zijn met het familiearchief Caudron na, verloren is gegaan.

Het statisch archief van het BF berust naar alle waarschijnlijkheid – voorzover het nog is bewaard – op zijn hoofdzetel in Mechelen. Patrick De Cauwer kon bij het schrijven van zijn licentiaatsverhandeling over het Boerenfront wellicht gebruikmaken van het archief van Louis Van Kerckhoven, stichter en voorzitter van het Boerenfront.¹⁹ Als zijn archief twintig jaar later nog bewaard is gebleven, bevindt het zich wellicht in familiebezit of is het gedeponereerd op de hoofdzetel van het Boerenfront. Over eventuele ontsluiting maakt men zich best ook niet al te veel illusies. Van een doordacht archiefbeleid voor het dynamisch archief van het

15. Zie de historische organisatieschets van RUZ in het tweede hoofdstuk van dit artikel.

16. Eigen verzameling documenten, brief van Frans-Jos Verdoodt aan Bart Coppein, 16 september 2004.

17. Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Frans-Jos Verdoodt aan Bart Coppein, 26 augustus 2004.

18. Het Documentatiecentrum en Archief voor Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek bezit twee brochures (1929 en 1936), een Vlaamse landbouwalmanak (1931) en twee verslagen van de algemene vergaderingen (1931 en 1948) van RUZ; eigen verzameling documenten, e-mail van Jeroen Meert aan Bart Coppein, 22 september 2004.

19. Alhoewel dit nergens expliciet wordt aangegeven en allerminst blijkt uit bibliografie en voetnotenapparaat, leiden we dit af uit zijn woord vooraf. P. DE CAUWER, *De reactie van de Vlaamse boerenwereld op de landbouwcrisis na het faillissement van de Middenkredietkas (1935-1940). De akties en de politieke betekenis van het Boerenfront*, VUBrussel, departement Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1982.

Boerenfront is wellicht geen sprake.²⁰

De perikelen van het statisch archief van het ABS staan in nauw verband met de woelige geschiedenis van de organisatie.²¹ Het statisch archief van 1962 tot 1969 (voor de gehele organisatie) en van 1969 tot 1974 (zij het dan enkel voor ABS-Aalst) werd tot het najaar van 2002 bewaard door de eerste algemeen secretaris van het ABS, Albert Persoon, in zijn privé-woning in Berlare en is niet ontsloten.²² Sowieso is het echter voorlopig nog niet toegankelijk voor historici.²³ Het statisch archief van de West-Vlaamse afgescheurde vleugel voor de periode 1969 tot 1974 berust wellicht voornamelijk bij voormalige bestuursleden. Het statisch archief van het herenigde ABS vanaf 1974 berust op de hoofdzetel van het ABS in Roeselare en is niet geïnventariseerd.²⁴ Wat het dynamisch archief betreft, ontbrak in 2002 elk beleid – wat vandaag wellicht nog steeds zo is –, alhoewel hier juist absolute prioriteit aan zou moeten worden gegeven. Het ABS kampt op zijn hoofdzetel in Roeselare immers met een acuut plaatsgebrek en verkoos onder meer daardoor in het verleden zoveel mogelijk ‘met het oud papier mee te geven’. Slechts een fractie wordt bewaard; enige oordeelkundige selectie lijkt daar nauwelijks aan te pas te komen.²⁵

Het hierboven geschetste beeld mag dan al eerder somber lijken voor historici, er is wellicht beterschap op komst. In samenwerking met het Interfacultair Centrum

20. Op ons schrijven van 14 januari 2005 aan de huidige voorzitter van het Boerenfront, waarin wij een aantal vragen voorlegden m.b.t. het archief van het BF en de aanwezigheid van een archiefbeleid, werd nog niet gereageerd. Eigen verzameling documenten, minuut van brief van Bart Coppein aan Jan Helsen, 14 januari 2005.

21. Zie de historische organisatieschets van het ABS in het tweede hoofdstuk van dit artikel.

22. Ingenieur Carl Vandoorne, anno 2002 het oudste in dienst zijnde personeelslid van het ABS, meldde ons op 3 september van dat jaar dat Persoon hem gevraagd had het bij hem berustende archief te komen ophalen en in zijn eigen privé-woning te bewaren omdat hij vreesde dat zijn erfgenamen er zich maar al te graag van zouden ontdoen. De hoogbejaarde Persoon had in 2002 ernstige gezondheidsproblemen. Of en in hoeverre het archief inmiddels is overgebracht, is niet duidelijk. Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Carl Vandoorne aan Bart Coppein, 3 september 2002.

23. Voor onze licentiaatsverhandeling mochten wij er geen gebruik van maken. Als gevolg daarvan hebben wij ons onderzoek hoofdzakelijk gevoerd op basis van het BB-archief, aangevuld met de analyse van ledenbladen en met de afname van interviews van gewezen voorzitters en algemeen secretarissen van BB en ABS. B. COPPEIN, *Met de drieland in de rug!* [...], pp. 23-26.

24. Eigen verzameling documenten, brief van Carl Vandoorne aan Bart Coppein, 6 december 2000.

25. Eigen verzameling documenten, mondelinge getuigenis van Carl Vandoorne aan Bart Coppein, 3 september 2002; wij verstuurd een brief naar de huidige voorzitter van het Algemeen Boerensyndicaat, waarin wij een aantal vragen voorlegden m.b.t. het archief van het ABS en de aanwezigheid van een archiefbeleid, maar ontvingen bij de eindredactie van dit artikel ook van die zijde nog geen antwoord. Eigen verzameling documenten, minuut van brief van Bart Coppein aan Camiel Adriaens, 14 januari 2005.

voor Agrarische Geschiedenis heeft het Algemeen Rijksarchief in het najaar van 2004 het project *De Belgische landbouw in een stroomversnelling. Prospectie, ontsluiting en valorisering van landbouwarchieven en -getuigenissen (1800-2000)* opgestart. Dit project beoogt onder meer een grootschalige prospectie naar archieven met betrekking tot landbouw, die berusten bij Belgische openbare en private bewaarplaatsen, overheids-, onderwijs- en onderzoeksinstellingen, belangenverenigingen en particulieren.²⁶ Daarmee sluit het Belgisch archiefwezen zich eindelijk aan bij een internationale tendens tot (her)waardering van landbouwarchieven, wat ons bijzonder hoopvol stemt.²⁷

Pers en mondelinge bronnen

Sowieso moeten geïnteresseerde onderzoekers onvermijdelijk ook hun toevlucht nemen tot de ledenbladen van de landbouworganisaties. Tot op heden ontbreekt echter een repertorium van de Belgische landbouwers, waardoor het vaak bijzonder moeilijk is om een overzicht te krijgen op de veelheid aan titels en de talrijke naamsveranderingen.²⁸ Om het kluwen van publicaties enigszins te ontwarren kan daarom alleen een doorgedreven instellingenstudie uitkomst bieden. Bij wijze van voorbeeld geven we in voetnoot een overzicht van de ledenbladen van het ABS tot en met 1994 met duiding.²⁹ Vandaag heet het ledenblad van het ABS

26. W. LEFEBVRE, Project 'Bronnen voor landbouwgeschiedenis' (19de-20ste eeuw), in: *Info. Mededelingenblad van de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezen*, jg. 31, 2005, nr. 2, pp. 17-18.

27. In 1993 verscheen het themanummer *Les archives en milieu rural* van *La Gazette des Archives* met daarin onder meer: B. KAYSER, Le monde rural, d'hier à aujourd'hui, in: *La Gazette des Archives*, 1993, nr. 163, pp. 265-271; in het *Nederlands Archievenblad* werd in 1996 een lezenswaardige bijdrage over Nederlandse agrarische archieven opgenomen: B. HIJMA, De acquisitie van agrarische archieven. Een campagne van het Rijksarchief in Overijssel, in: *Nederlands Archievenblad*, jg. 90, 1996, nr. 3, pp. 204-213; het *Archievenblad* wijdde twee jaar geleden een integraal themanummer aan agrarische archieven, waarin ons inziens vooral twee bijdragen van belang zijn: P. VAN CRUYNINGEN, Boerderijen en archieven, in: *Archievenblad*, jg. 107, 2003, nr. 7, pp. 10-13; H. VAN SCHIE, Nationaal archief: De landbouwarchieven in Den Haag, in: *Archievenblad*, jg. 107, 2003, nr. 7, pp. 20-23.

28. Een summier opgave is opgenomen in: L. VAN MOLLE, *De landbouwersorganisaties [...]*, pp. 852-853; nagenoeg onbruikbaar en zeer onvolledig is: J. BARTIER, *Répertoire des périodiques agricoles existants dans les principales bibliothèques spécialisées en Belgique*, Brussel, 1955; zie daarnaast voor de Franstalige landbouwers: C. DEFOY, *La presse agricole francophone de Belgique: une première approche*, 1984; B. KERSTEN, *Un an de Pleinchamp [...]*.

29. *De Drietand*, Aalst, 1963-1972 (= ledenblad van het ABS vanaf zijn oprichting; vanaf einde 1969 nagenoeg niet meer verspreid in West-Vlaanderen door het afscheuren van de West-Vlaamse vleugel van het ABS); *ABS-West-Vlaanderen*, Roeselare, 1969-1971 (= ledenblad van de afgescheurde West-Vlaamse vleugel van het ABS); *ABS-Vlaanderen*, Roeselare, 1971-1974 (= opvolger van ABS-West-Vlaanderen. De naam van het ledenblad werd veranderd omdat ook enkele Oost-Vlaamse landbouwers zich aansloten bij de afgescheurde West-Vlaamse vleugel van het ABS); *ABS/Boerenfront*, Mechelen, 1973-1974 (= door de afscheuring van de West-Vlaamse vleugel moest het

trouwens *Drietandmagazine voor land- en tuinbouw*.³⁰ In de praktijk beschikken zo goed als alle landbouworganisaties op hun hoofdzetels over de volledige jaargangen van hun publicaties en bezitten ook de universiteitsbibliotheken aanzienlijke, zij het niet altijd volledige collecties. Een volledige reeks jaargangen van *De Koornbloem*, het ledenblad van RUZ, wordt bewaard in het Documentatiecentrum en Archief Daensisme en Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek. Zoals voor alle kranten legt de zuurtegraad van het papier een ernstige hypotheek op het instandhouden van de collecties; een fotokopieverbod en digitalisering zouden hierin gedeeltelijk uitsluitel kunnen brengen.

Ook interviews met nog levende bestuursleden van landbouworganisaties kunnen een welgekomen aanvulling vormen. Ze mogen in geen geval als enige bron gebruikt worden en een goede voorbereiding is cruciaal voor het welslagen van het interview. Er moet terdege rekening gehouden worden met het vervagen van het geheugen van de geïnterviewden; foto's of archiefdocumenten – zo die voorhanden zijn – kunnen zeer efficiënt zijn om herinneringen op te roepen. Uit onze ervaringen is ook gebleken dat het voor een aantal geïnterviewden psychisch bijzonder belastend kan zijn om herinneringen aan het verleden op te halen: één en ander was een gevolg van de nogal pijnlijke organisatiegeschiedenis van het ABS en is dus geenszins representatief voor elke organisatie.³¹

Een weids panorama

Het panorama van Vlaamse landbouworganisaties mag dan op het eerste gezicht redelijk veelzijdig lijken, er moet terdege op worden gewezen dat deze diversiteit voor het grootste deel van de twintigste eeuw “*était vidée de son contenu par le quasi-monopole d'une organisation*”. Qua ledenaantal, invloed, uitbouw van zijn dienstverlening en complexiteit van zijn structuren stelde de BB immers alle andere Vlaamse en bij uitbreiding Belgische landbouworganisaties in de schaduw.³² De identiteit van de andere Vlaamse landbouworganisaties werd dan ook lange tijd

overgebleven deel van het ABS de uitgave van *De Drietand* staken. Tot de hereniging van het ABS kreeg het daarom een aantal pagina's in het ledenblad van het BF, dat daardoor zijn naam wijzigde in *ABS/Boerenfront*; *De Drietand*, Roeselare, 1975-1994 (= ledenblad van het herenigde ABS).

30. Zie voor een uitgebreide bespreking van de ABS-lidbladen: B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug! [...]*, pp. 19-21; dezelfde oefening kan uiteraard ook gemaakt worden voor de BB-pers, waarvan een summiere opsomming terug te vinden is in het in vorige voetnoot geciteerde werk van Van Molle.

31. Inmiddels verscheen een erg degelijke handleiding over de methode, waarvan wij gebruikmaakten: B. DE WEVER & P. FRANCOIS, *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk. Object, methode en toepassing*, Brussel, 2003.

32. M. MORMONT & B. VAN DONINCK, *Belgique. L'hégémonie du Boerenbond [...]*, pp. 39-40 [ook citaat].

voornamelijk bepaald door de positie die ze innamen tegenover de BB. Anno 2005 bestaat RUZ niet meer, is het BF grotendeels verschrompeld en is alleen het ABS erin geslaagd uit te groeien tot een leefbare organisatie. Hoe het zover is gekomen, wordt hierna uiteengezet.³³

Redt U Zelfen (RUZ)

Ortaire Caudron, landbouwerszoon uit Moorsel en gewezen voorzitter van de jong-daensisten van het arrondissement Aalst, mobiliseerde tijdens de Eerste Wereldoorlog de landbouwers uit de streek rond Aalst, die ontevreden waren over de verplichte voedselleveringen aan de Duitse bezetter, en stichtte met hen einde 1918 de organisatie RUZ. Achter de schermen werkte wellicht de invloed van de Frontpartij door. In de daaropvolgende jaren zou RUZ een veelzijdige werking, naar het model van de BB, ontplooiën. Na de stichting van een coöperatieve aaneenverkoopvennootschap voor veevoerders en andere landbouwproducten in 1919 volgden nog een juridische dienst, een brandverzekering en een spaar- en kredietkas en werd overgegaan tot de oprichting van een gemengde jeugdafdeling en kleinveebonden. Vanaf 1919 beschikte RUZ over een eigen ledenblad *De Koornbloem*. Alhoewel het werkingsgebied beperkt was tot de wijde omgeving van Aalst met uitlopers in de provincies Antwerpen en Brabant, kende RUZ tijdens het interbellum veel succes; in 1932 telde de organisatie zo'n 12.000 leden. Na de Tweede Wereldoorlog beperkte RUZ zich tot zijn commerciële werking, maar het ervoer al snel dat het niet was opgewassen tegen de private concurrentie. Het ledenbestand kalfde af tot zo'n 2.200 landbouwers in 1960. Caudron heeft nooit het voorzitterschap waargenomen, maar had als bestuurder van het geheel en hoofdredacteur van het ledenblad tot aan zijn dood wel de eigenlijke leiding.

RUZ heeft nooit direct syndicale acties gevoerd, maar was qua identiteit de voorloper van het ABS.³⁴ Zijn belangenverdediging vond immers plaats onder een levensbeschouwelijk neutraal en apolitiek profiel. Daarom werd hij door de BB als

33. Op de rijke geschiedenis van de BB gaan we hier niet in, raadpleeg hiervoor: L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen [...]*; de Eigenaars- en Landbouwersbond van Brugge wordt evenmin behandeld, zie in dit verband: B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug! [...]*, p. 35; het Vlaams Agrarisch Centrum zal slechts zijdelings aan bod komen in de historische schets van het ABS. Zie voor een summier historisch overzicht van alle Belgische landbouworganisaties: L. VAN MOLLE, *De landbouwersorganisaties [...]*, pp. 845-849; L. VAN MOLLE, De lange zoektocht naar een agrarische toekomst: België versus Nederland, 1900-2000, in: *Tijdschrift voor Sociaalwetenschappelijk Onderzoek van de Landbouw*, jg. 16, 2001, themanummer *Een nieuwe trendbreuk? De toekomst van de landbouworganisaties in historisch perspectief*, pp. 229-241.

34. Het begrip 'direct agrarisch syndicalisme' slaat op een belangenbehartiging door middel van vormen van directe actie, waarbij landbouwers zelf worden gemobiliseerd; in de praktijk gaat het vooral om betogingen en stakingen. Dit was lange tijd het model van het BF en het ABS. Het staat

een bedreiging ervaren voor zijn confessioneel karakter en zijn politieke gehechtheid aan de katholieke partij. De Gentse bisschop Coppieters veroordeelde onder druk van de BB met klem alle ‘onzijdige’ verenigingen. Betekenisvol is het feit dat de latere algemeen secretaris van het ABS, Albert Persoon van 1945 tot 1962 als bediende bij RUZ werkte en er zijn typische schrijfstijl ontwikkelde via bijdragen aan *De Koornbloem*. RUZ werd begin jaren zeventig ontbonden; *De Koornbloem* hield reeds enkele jaren daarvoor op te verschijnen.³⁵

Het Boerenfront (BF)

Opgang

Het BF was de eerste Vlaamse direct syndicale landbouwersorganisatie. Het BF vond zijn oorsprong in de aardappelstaking van de zomer van 1936 in de streek van Heist-op-den-Berg en Mechelen. Onder impuls van landbouwleraar Louis Van Kerckhoven verenigden de boeren zich op 15 juli in een Vereniging van Aardappelverbouwers van Heist-op-den-Berg en weigerden ze hun aardappelen te verkopen uit onvrede met de te lage prijzen, die geenszins de productiekosten dekten. Deze lage prijzen werden veroorzaakt door de protectionistische landbouwpolitiek van de buurlanden, waardoor de uitvoer stilviel en de binnenlandse markt oververzadigd werd. Na de spontane uitdoving van de aardappelstaking wegens betere prijzen en regeringsmaatregelen, bleef de agitatie doorgaan. Vanaf 13 september werd een ledenblad *De Akker* uitgegeven. In de streek van Leuven vond einde september een melkstaking plaats van BB-leden, die door het Hoofdbestuur van de BB streng werd afgekeurd. Daarop hield ook de Vereniging van Aardappelverbouwers een melkstaking van 31 oktober tot 2 november, die echter niet het

tegenover het ‘indirect agrarisch syndicalisme’, waarbij voornamelijk van bovenuit via politieke en administratieve weg, beïnvloeding van de publieke opinie enz. zonder actieve medewerking van de leden aan belangenbehartiging wordt gedaan. Dit is met andere woorden het traditionele model van de BB. Zie m.b.t. dit door ons ontwikkeld conceptueel kader: B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug! [...]*, pp. 5-6.

35. De organisatieschets steunt voor het grootste deel op de schaarse beschikbare literatuur: B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug! [...]*, p. 36; *Het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de landbouwersvereniging Redt U Zelfen gesticht te Aalst ten jare 1919*, Aalst, 1929; A. HIMPE, *De beweging in huis. Vlaamse huizen tijdens het Interbellum*, Gent, 1992, pp. 143-151; M. VAN DE PERRE, *Redt en Helpt U Zelfen en Elkander of hoe de daensistische beweging de sociale problemen bestreed*, Gent, 1997, pp. 264-266 en 270; L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen [...]*, pp. 158-160 en 200; een lemma Redt U Zelfen komt niet voor in de NEVB. Daarnaast werd een beroep gedaan op: Eigen verzameling documenten, interviews met Albert Persoon door Bart Coppein, Berlare, 19 februari en 7 september 2001; Leuven, Infodoc, Documentatiemap 684 Landbouwersvereniging Redt U Zelfen uit Aalst; zie voor een overzicht van de Daensistische beweging, waarbinnen Caudron en RUZ gesitueerd moeten worden: F.-J. VERDOODT, *Daensistische beweging*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 845-856.

verhoopte resultaat leverde. Een contactvergadering met de BB op 27 november 1936 leidde tot de ontbinding van de Vereniging van Aardappelverbouwers.

In 1937 bleven de landbouwprijzen echter laag en slaagde de BB er niet in om het ongenoegen van de landbouwers hierover binnen zijn eigen rangen te kanaliseren, waardoor op 31 juli in Brussel werd overgegaan tot de officiële stichting van de samenwerkende vennootschap het Boerenfront door Louis Van Kerckhoven, landbouwingenieur Piet Meuwissen, een adellijke grootgrondbezitter en een dertigtal boeren uit heel Vlaanderen. De zetel van de nieuwe organisatie bleef in Heist-op-den-Berg. Van Kerckhoven werd voorzitter en Meuwissen secretaris. Vanaf einde augustus 1937 verscheen het gelijknamige weekblad *Het Boerenfront*. In 1938 werd einde juni-begin juli een aardappelstaking gehouden en van 4 tot 8 juli een melkstaking in Heist-op-den-Berg. Als resultaat van deze laatste werd de melkprijs verhoogd van 0,75 tot 0,82 fr./liter melk. 1939 was in de BF-geschiedenis het hoogtepunt. Op 25 juni van dat jaar organiseerde het BF in Brussel een betoging om haar eis voor rechtvaardige prijzen kracht bij te zetten, waar naar schatting zo'n 15 à 20.000 landbouwers aan deelnamen. Nadien werd nog een algemene vergadering gehouden in het Schaarbeekse sportpaleis, waarop besloten werd met ingang van de volgende dag over te gaan tot een algemene melkstaking. Deze melkstaking werd beëindigd op 8 juli naar aanleiding van regeringsmaatregelen.

De algemene proost van de BB, Karel Cruysberghs, veroordeelde het BF met het argument dat de bisschoppen geen nieuwe Vlaamse katholieke landbouwersorganisatie duldden, die de eenheid van de al bestaande BB zou aantasten. De tekst van de formele veroordeling van het BF door het episcopaat in oktober 1937 was van de hand van Cruysberghs. Van Molle wijst erop dat deze clericale reactie van de BB op het BF naast de kwestie was, "*vermits het BF in feite een appel tot meer syndicale actie lanceerde*". Het falen van de BB-strategie mag wel blijken uit het ledenaantal van het BF, dat aan het einde van de jaren dertig tussen de 25.000 en de 30.000 schommelde. Ongetwijfeld waren velen lid uit rancune over de liquidatie van de Middenkredietkas van de BB.³⁶

36. In de volksmond werd vaak foutief gesproken over een 'faillissement'. De Middenkredietkas, die de spaar- en kredietkassen van de parochiale BB-gilden overkoepelde, telde in 1934 circa 96.000 spaarders en beheerde een spaarsaldo van 1.537 miljoen fr. Als gevolg van de waardevermindering van zijn aandelenportefeuille, verkeerde beleggingen en een verregaand engagement in de verlieslatende Algemeene Bankvereniging werd de Middenkredietkas in 1934 geconfronteerd met ernstige financiële moeilijkheden. Uiteindelijk moest op 3 december 1934, na een parlementaire interventie van de liberale politicus Jaspar en de daaropvolgende terugtrekkingen van spaarders, een moratorium worden ingesteld; bij KB van 8 maart 1935 werd de liquidatie van de Middenkredietkas geregeld en werd een nieuwe financiële instelling opgericht, de Centrale Kas voor Landbouwkrediet (CKL). De terugbetaling van de tegoeden zou pas in 1963 volledig afgerond kunnen worden. Zie voor een genuanceerde beschrijving van de zwartste bladzijde uit de BB-geschiedenis: L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen [...]*, pp. 222-223 en 240-280; E. BUYST e.a., *CERA 1892-1998: de kracht van coöperatieve solidariteit*, Antwerpen, 2002.

Neergang

De Tweede Wereldoorlog zou voor het BF een pijnlijk scharnierpunt blijken. Het BF had altijd al nauw aangeleund bij het Vlaams-nationalisme, vooral bij het Vlaams Nationaal Verbond. Na de Duitse inval koos het resoluut de zijde van de bezetter en steunde het in zijn streven naar de vorming van een nieuwe sterke boerenorde voluit de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, die instond voor de voedselbevoorrading van het land. Niet toevallig werd Piet Meuwissen, secretaris van het BF, tot leider van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie aangesteld. Toen Meuwissen echter het BF wou inlijven bij de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie, kwam het binnen het BF tot een ernstig dispuut. Uiteindelijk werden Meuwissen en zijn medestanders uit het BF gezet in 1941, waarop kort nadien het BF werd verboden.³⁷

Na de oorlog poogde het BF zijn werking te hervatten en distantieerde het zich van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie. Veel van zijn vooroorlogse bestuursleden werden veroordeeld. Louis Van Kerckhoven ontsprong de dans en bleef tot aan zijn dood in 1983 voorzitter. Het BF hield nog enkele stakingen aan het einde van de jaren veertig en een betoging voor betere bestaansvoorwaarden in Mechelen in 1959 met zo'n 3.000 betogers, maar bleek voor de meeste boeren niet meer aanvaardbaar wegens zijn blijvende oorlogssmet. Na de Tweede Wereldoorlog recruteerde het BF vooral tuinbouwers in de omgeving van zijn kerngebied Mechelen. In 1962 telde het BF volgens *Le Sillon Belge* zo'n 6.000 leden, maar het ledenbestand lag wellicht iets hoger, rond de 7.500. Parallel met de opkomende sociale wetgeving voor zelfstandigen bouwde het BF een sociaal verzekeringsfonds Multipen uit, dat door de vermindering van de directe syndicale acties zich ontwikkelde tot het hoofdterrein van de BF-werking. Uit naam van het BF was Ludo Sels, vrijgestelde van de organisatie, in 1954 één van de medestichters van de Volksunie.³⁸

In 1962 probeerde het BF de drietandacties, regionale uitingen van landbouwersprotest, te gebruiken om zijn ledenaantal op te vijzelen.³⁹ Het fungeerde meestal als mede-organisator van de betogingen naast de plaatselijke actiecomités. Alleen de betoging van Heist-op-den-Berg van 16 september 1962 was een volledig eigen BF-initiatief. Het BF probeerde zonder veel succes eigen accenten te leggen. De organisatie was bijvoorbeeld gekant tegen het symbool van de acties, de drietand, die uit Wallonië afkomstig was, en propageerde als alternatief, zonder veel succes evenwel, de 'volkseigen' viertand, die in Vlaanderen werd gebruikt en ook in het BF-embleem voorkwam. Toen duidelijk werd dat de drietandacties zouden

37. Op de lokroep van de Nieuwe Orde op het Boerenfront wordt dieper ingegaan in het tweede deel van dit artikel.

38. F. SEBERECHTS, *Volksunie*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 3547; F. SEBERECHTS, *Sels Ludo*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 2731.

39. Bij de organisatieschets van het ABS wordt dieper ingegaan op de drietandacties.

Foto van de sectievergadering betreffende de landbouwproblematiek op het eerste congres van de Volksunie op 24 april 1955 in Gent. Achter de tafel bevinden zich Ludo Sels (l) en Frans Boogaerts (r) van het Boerenfront (BF). (ADV N, VFE58/4)

uitmonden in de oprichting van een nieuwe landbouworganisatie, het ABS, was de leiding van het BF bijzonder gefrustreerd. Het kwam tot een openlijke breuk op de eerste ABS-betoging van 18 november 1962 in Deinze, toen BF-voorzitter Louis Van Kerckhoven het spreken werd belet. Gesprekken over een samengaan van de twee organisaties in 1963 liepen op niets uit. De organisatie slaagde er in de jaren zestig, door het bestaan van het ABS, niet meer in om nog nieuwe leden aan te spreken. Na de afscheuring van de West-Vlaamse afdeling in 1969, werkte het overgebleven deel van het ABS, ABS-Aalst zo genoemd naar de hoofdzetel, nauwer samen met het BF. Het gelijknamig weekblad van het BF werd daarom in 1972 uitgebreid tot *ABS/Boerenfront*. Naar aanleiding van de ineenstorting van de veeprijzen werd op 27 mei 1974 het Land- en Tuinbouwfront opgericht, dat ABS-Vlaanderen, ABS-Aalst, het BF en de Vlaamse UPA overkoepelde en in Vlaanderen de motor was van de immense betogingsgolf van 1974. Toen in december 1974 het ABS werd heropgericht uit een samengaan van ABS-Vlaanderen, ABS-Aalst en de Vlaamse afdeling van de Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles (UPA), bleef het BF onder druk van zijn voorzitter Louis Van Kerckhoven opnieuw aan de kant staan en werd de naam van zijn ledenblad terug als vanouds *Het Boerenfront*. Uiteindelijk ging het BF pas in 1994 op in het ABS, al mocht dat niet met zoveel woorden gezegd worden.⁴⁰ Officieel bestaat het BF nog altijd als een aparte organisatie en heeft het nog een bescheiden werking. De publicatie van het ledenblad is echter stopgezet; ter compensatie krijgt het BF wekelijks twee pagina's toebedeeld in het ledenblad van het ABS, het *Drietandmagazine voor Land- en Tuinbouw*. De organisatie telt in 2005 vermoedelijk nog slechts enkele honderden leden.⁴¹

Het Algemeen Boerensyndicaat (ABS)

Het ABS is anno 2005 de tweede grootste Vlaamse landbouworganisatie en telt op heden ruim 8.000 leden. De organisatie vierde in 2002 haar veertigste verjaardag en heeft een rijke, maar woelige geschiedenis achter de rug. Het is noodzakelijk erop

40. Het BF maakt deel uit van de overkoepelende ABS-groep, waartoe daarnaast het ABS zelf, de vrouwenafdeling Vrouwen van het Algemeen Boerensyndicaat, de Vlaamse Tuinbouw Unie en het Nationaal Agrarisch Centrum behoren.

41. Over het BF werd tot nog toe nauwelijks gepubliceerd: B. COPPEIN, *Met de drietand in de rug!* [...], pp. 33-35, 59-60, 69, 111, 123-124 en 127; J. CRAEYBECKX, *Les attitudes de la paysannerie de la fin du XVIIIe siècle à nos jours*, in: *Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale*, 1976, pp. 182-225; P. DE CAUWER, *De reactie van de Vlaamse boerenwereld op de landbouwcrisis* [...], passim; L. VAN MOLLE, *Boerenfront*, in: R. DE SCHRYVER (red.), *NEVB* [...], dl. 1, p. 526; L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen* [...], pp. 292-296; daarnaast werd gebruik gemaakt van: Leuven, Infodoc, Documentatiemap 62: Het Boerenfront; eigen verzameling documenten, brief van Willy Persyn aan Bart Coppein, 10 oktober 2001; eigen verzameling documenten, interview met Willy Persyn door Bart Coppein, Wingene, 8 oktober 2001; eigen verzameling documenten, interview met Valère Quaghebeur door Bart Coppein, Hoogstade, 8 september 2001.

te wijzen dat het onderstaande relaas nagenoeg integraal gebaseerd is op BB-archief en interviews met toenmalige ooggetuigen; het zal door toekomstige onderzoekers moeten getoetst worden aan het archief van het ABS en dan vooral aan de verslagen van de Interprovinciale Raad.⁴²

Ontstaan (1962)

In navolging van de junirevolte van de Franse landbouwers van 1961, lanceerde de Waalse landbouworganisatie *Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles* onder druk van zijn jongerenorganisatie de *Fédération Nationale des Jeunes Alliances Paysannes* en zijn combattieve basis op 30 mei 1962 de drietandacties, zo genoemd naar het symbool ervan, om de publieke opinie bewust te maken van de problemen van de landbouwers en om de regering onder druk te zetten. De belangrijkste andere Belgische landbouworganisaties, namelijk de BB, de *Alliance Agricole belge* en het BF, werden om deelneming gevraagd, maar verkozen zich afzijdig te houden.

De eerste fase van de drietandacties startte reeds op 30 mei. Vanaf die datum werd de drietand, een riek met drie tanden, met kalk geschilderd op openbare wegen, bomen en gebouwen in Wallonië. Dit gebeurde hoofdzakelijk 's nachts door speciale 'kalkploegen' van jonge boeren, die lid waren van de *Fédération Nationale des Jeunes Alliances Paysannes*. Tevens werden houten exemplaren aangebracht op tractoren, bij boerderijen, weiden en velden. De Waalse landbouwers werden ingelicht door plaatselijke vergaderingen. Terwijl de eerste fase nog doorging, begon op 28 juni al de tweede fase, waarin de landbouwers hun ongenoegen lieten blijken in betogingen en massavergaderingen, met de eerste drietandbetoging in 's Gravenbrakel. Nadien volgden nog 21 betogingen in Wallonië. De laatste Waalse drietandbetoging vond plaats in Bertrix op 14 november 1962. De betogingen kenden in het algemeen een rustig verloop en kenmerkten zich door een talrijke opkomst en de aanwezigheid van tractoren. Toen het directiecomité van de *Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles* voelde dat het zijn greep verloor op de protestbeweging, zocht het opnieuw toenadering tot de BB en de *Alliance Agricole belge* en werd na moeizame besprekingen een gemeenschappelijk landbouwbeleidsprogramma op 15 november aan de regering overhandigd.

42. Het ABS zelf verkoos om begrijpelijke, maar historisch-deontologisch niet goed te keuren redenen een iets flatterender beeld van zijn eigen geschiedenis op te hangen bij de viering van zijn veertigste verjaardag. Daartoe werd de aandacht afgeleid van de pijnlijke scheuring en werd het voorgesteld alsof er tot op heden slechts vier voorzitters waren geweest, namelijk: Basiel Ferket (1962-1967), Willy Persyn (1967-1969), Valère Quaghebeur (1969-1986) en Camiel Adriaens (vanaf 1986). *Drietandmagazine voor land- en tuinbouw*, 6 december 2002. Correcter en waarheidsgetrouwer ware echter de chronologie geweest, zoals die gebleken is uit ons onderzoek en die op de volgende bladzijden zal worden weergegeven.

Ondertussen hadden de drietandacties zich ook uitgebreid tot Vlaanderen, maar anders dan in Wallonië vonden ze er grotendeels plaats buiten de bestaande landbouworganisaties en werden ze gedragen door spontaan opgerichte actiecomités van landbouwers. Alhoewel ook BF en RUZ de drietandacties ondersteunden, speelden vooral twee uitgeweken Vlaamse landbouwers als verbindingspersonen van de Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles een cruciale rol in de verspreiding ervan, namelijk Robert Desmyter en Elie Van den Keybus. Ook moet gewezen worden op de rol van het commerciële landbouwweekblad *Landbouwleven*. Door de afzijdigheid van de BB kregen de acties in Vlaanderen onvermijdelijk een sterk anti-BB-karakter, wat verklaarde waarom ook veevoederfabrikanten, machinehandelaars en andere concurrenten van de economische afdelingen van de BB er zich achter schaalden. In juni en juli werden alleen in bepaalde delen van Vlaanderen drietanden aangebracht. Alhoewel in het Pajotteland en aan de Maaskant al in de zomer enkele kleine betogingen werden gehouden, kwam de tweede fase in Vlaanderen pas echt op gang in september. In totaal werden in Vlaanderen van 10 juli tot 21 oktober veertien landbouwersbetogingen gehouden. De Vlaamse drietandacties mondden op 11 november 1962 uit in de oprichting van een nieuwe landbouworganisatie, het ABS, waarin de plaatselijke actiecomités opgingen. Het ABS stelde zich tot doel de belangen van de Vlaamse landbouwers te verdedigen door een direct agrarisch syndicalisme en zou de facto optreden als drukingsgroep van de BB.

Beginperiode (1962-1969)

Het hoofdorgaan van het ABS werd de Interprovinciale Raad (IPR). Hij kwam voor de eerste maal bijeen op 22 november 1962 en was samengesteld uit dertig leden, telkens zes vertegenwoordigers voor elke Vlaamse provincie, die afgevaardigd werden door de betreffende provinciale raad. De 53-jarige landbouwer Basiel Ferket uit Stekene werd de eerste voorzitter. Een vroegere bediende van RUZ, Albert Persoon, werd algemeen secretaris en schraagde de facto de hele werking. Het secretariaat bevond zich in zijn woning in Aalst. De plaatselijke actiecomités vormden zich in snel tempo om tot afdelingen van de nieuwe organisatie. Rond 1963 telde de pas opgestarte organisatie vermoedelijk zo'n 13.000 leden, waarvan het merendeel in West- en Oost-Vlaanderen, maar dat aantal was rond 1969 als gevolg van interne spanningen afgekald tot minder dan 10.000.

Onder het voorzitterschap van Basiel Ferket richtte het ABS dertien betogingen en drie melkstakingen in. Ferket probeerde tevergeefs fusiesgesprekken aan te knopen met het BF en kon niet vermijden dat de West-Vlaamse provinciale raad zich niet altijd schikte naar de bevelen van de Interprovinciale Raad. Hij nam ontslag op 24 april 1966 wegens een slepende ziekte, waaraan hij op 17 juni van dat jaar overleed.

Ferket werd op zijn verzoek opgevolgd als voorzitter door de ondervoorzitter van het ABS, Willy Persyn. Onder het voorzitterschap van Persyn organiseerde het

ABS zes betogingen en één melkstaking. Alhoewel Persyn een grote autoriteit genoot en steeds streefde naar een compromis tussen de verschillende provincies, kon hij de interne cohesie binnen de Interprovinciale Raad niet verbeteren. Omdat hij zich kandidaat stelde als senator voor de Volksunie, nam hij ontslag als voorzitter op 9 maart 1968. Daartoe was hij verplicht, daar het algemeen reglement van het ABS stelde dat bestuursleden vanaf het niveau van het ondergewest geen politiek mandaat mochten vervullen en niet op een verkiezingslijst mochten staan.⁴³

De opvolging van Persyn leidde binnen de Interprovinciale Raad van het ABS tot een ernstig meningsverschil. De West-Vlaamse provinciale raad droeg haar voorzitter Valère Quaghebeur voor als kandidaat-voorzitter, maar deze was voor de algemeen secretaris en de vertegenwoordigers van de andere provincies als gevolg van zijn mislukte coöptatie als senator voor de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang na de verkiezingen van 1968 niet aanvaardbaar. Uiteindelijk werd de kandidatuur van Quaghebeur ingetrokken en werd de Brabantse landbouwer Frans Van Ransbeeck op de vergadering van de Interprovinciale Raad van 8 september 1968 verkozen tot algemeen voorzitter van het ABS. Onder zijn voorzitterschap groeide de interne crisis binnen de Interprovinciale Raad uit tot een openlijke breuk tussen de West-Vlaamse afgevaardigden en de vertegenwoordigers van de andere provincies. In wezen ging het om het klassieke conflict tussen fundi's en realo's: de West-Vlaamse afgevaardigden wilden dat het ABS ook dienstbetoon tegen betaling zou aanbieden in navolging van de BB, maar de rest van de Interprovinciale Raad meende dat dat de identiteit van het ABS zou aantasten. Achterliggende redenen waren onder meer de onvrede over de gelijke vertegenwoordiging van alle provincies in de Interprovinciale Raad, de frustratie over de afgewezen kandidatuur van Quaghebeur en over de te grote macht van de algemeen secretaris. Als gevolg van de interne spanningen werden in deze periode bijna geen betogingen georganiseerd door het ABS.

Scheuringsperiode (1969-1974)

De West-Vlaamse provinciale raad besliste op 15 oktober 1969 unaniem om zich af te scheuren van het ABS en zich om te vormen tot een nieuwe organisatie. De West-Vlaamse afgevaardigden deelden deze beslissing mee op de eerstvolgende vergadering van de Interprovinciale Raad van 19 oktober 1969 en kwamen nadien niet meer opdagen. Op 21 oktober 1969 werd in Roeselare 'ABS-West-Vlaanderen' opgericht, waarvan Valère Quaghebeur voorzitter werd. De facto nam deze nieuwe organisatie het ledenbestand van het ABS in West-Vlaanderen over. Als gevolg van het ledenverlies was het overgebleven deel van het ABS, ABS-Aalst

43. Op Willy Persyn zal in het tweede deel van dit artikel verder worden ingegaan.

genoemd naar zijn hoofdzetel, gedwongen om samen te werken met het BF en hield ook het lidblad *De Drietand* op te verschijnen. Na een nieuwe afscheuring van ABS-Aalst veranderde ABS-West-Vlaanderen zijn naam in oktober 1971 in ABS-Vlaanderen. Naar aanleiding van de drastische ineenstorting van de vee-prijzen groepeerden ABS-Vlaanderen en ABS-Aalst zich samen met het BF en de Vlaamse afdeling van de Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles in het Land- en Tuinbouwfront, dat in Vlaanderen de motor vormde van de immense betogingsgolf van landbouwers van 1974. Dit los samenwerkingsverband leidde in december 1974 tot de heroprichting van het ABS, waarin de twee vroegere vleugels van het ABS samen met de Vlaamse afdeling van de Fédération Nationale des Unions Professionnelles Agricoles opgingen. Het BF bleef onder druk van zijn voorzitter afzijdig.

Het voorzitterschap van Valère Quaghebeur (1974-1986)

Valère Quaghebeur werd de eerste voorzitter van het herenigde ABS. Onder zijn voorzitterschap kwam de West-Vlaamse dominantie binnen het ABS meer dan ooit tot uiting. De hoofdzetel werd verplaatst van Aalst naar Roeselare en de Interprovinciale Raad werd voortaan samengesteld volgens het proportionaliteitsprincipe, waardoor dus de provincies met het meeste leden ook de meeste afgevaardigden kregen. Na 1974 werd de dienstverlening gevoelig uitgebreid met onder meer vaste zitdagen, een bedrijfsboekhoudkundige dienst Agri-advies en de oprichting van het Nationaal Agrarisch Centrum, dat naschoolse vorming organiseerde voor landbouwers. De ledenorganisatie zelf werd versterkt met een jongeren- en vrouwenafdeling, respectievelijk Jongeren van het Algemeen Boerensyndicaat en Vrouwen van het Algemeen Boerensyndicaat. Uit deze periode dateren ook de goede contacten met het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet. Het ABS behield echter zijn radicaal direct syndicalisme en werd niet betrokken bij het politieke overleg.

In 1985 werd het ABS geconfronteerd met de tweede afscheuring in zijn geschiedenis. Drie Oost-Vlaamse leden van de IPR, Ignace Van de Walle, Lieven Ferket en Werner Van Gijssels, richtten op 17 september van dat jaar een nieuw Boerensyndicaat (BS) op en een ermee gelieerd Vlaams Agrarisch Centrum. Het conflict draaide dit keer om de aanwerving van zes personeelsleden, die onder een Bijzonder Tijdelijk Kader-statuut bij het ABS hadden gewerkt. De drie Oost-Vlamingen wilden hen vast in dienst nemen en zo de dienstverlening van het ABS gevoelig uitbreiden, maar Quaghebeur argumenteerde dat het ABS met zijn bescheiden werkingskosten niet in staat was hun lonen te betalen en werd daarin gevolgd door de meerderheid van de Interprovinciale Raad. In welke mate ook andere factoren meespeelden, zal het onderwerp moeten uitmaken van verder onderzoek. Na zijn pensionering als landbouwer trad Quaghebeur af als voorzitter van het ABS in 1986.

Het voorzitterschap van Camiel Adriaens (1987-heden)

Op de IPR van 6 januari 1987 werd de West-Vlaamse provinciale voorzitter Camiel Adriaens als opvolger van Quaghebeur verkozen. Hij slaagde erin de rust terug te brengen in het ABS en werkte vooral aan de verdere ontwikkeling en professionalisering van de structuren. De samenwerking met het BF die zijn voorgangers tevergeefs tot stand hadden proberen te brengen, kwam er in het begin van de jaren negentig, maar toen was het ledenbestand van het BF al zeer sterk verschrompeld. In 1994 werd een nevenorganisatie opgericht voor de tuinbouwers, namelijk de Vlaamse Tuinbouwkamer die later haar naam veranderde in de Vlaamse Tuinbouw Unie. Als gevolg van de regionalisering geraakte het ABS in toenemende mate betrokken bij het politieke overleg. De organisatie werd samen met de BB opgenomen in de Vlaamse Landbouwrraad en werd in 1997 erkend als nationale landbouworganisatie door minister van Landbouw Karel Pinxten, waardoor de focus op direct syndicale acties geleidelijk naar de achtergrond verdween. Adriaens is tot op heden nog altijd voorzitter van het ABS.⁴⁴

Schafttijd

Aan het einde van het eerste deel van dit artikel willen we het afgebakende onderzoeksveld overzien en een blik werpen op de al verrichte veldwerkzaamheden.

Dat in de Belgische historiografie tot op heden weinig aandacht werd besteed aan de Vlaamse landbouworganisaties, met uitzondering van de BB, is te wijten aan een samenspel van meerdere, elkaar versterkende factoren. De landbouwsector is ondanks zijn naam in West-Europa de kleinste economische sector geworden en door zijn grote complexiteit vaak voer voor specialisten. De belangrijkste factor lijkt echter te liggen op het institutionele niveau, waarbij enerzijds landbouwgeschiedenis niet opgenomen is in de universitaire curricula en landbouworganisaties anderzijds vaak nauwelijks geïnteresseerd zijn in hun eigen geschiedenis. Hierdoor worden historici geconfronteerd met een schrijvend bronnenprobleem:

44. Betreffende het Algemeen Boerensyndicaat is naast een uiterst beknopt en derhalve weinig zeggend encyclopedielemma alleen onze onuitgegeven verhandeling beschikbaar: B. COPPEIN, *Met de drieland in de rug! [...]*, pp. 38-132; R. DE SCHRUYVER, *Algemeen Boerensyndicaat*, in: R. DE SCHRUYVER (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 241-242; door ons onderzoek bezitten we tevens enkele relevante archiefbescheiden: Eigen verzameling documenten, brief van Jos Nooyens aan Bart Coppein, 27 december 2001; eigen verzameling documenten, interviews met Albert Persoon door Bart Coppein, 19 februari 2001 en 7 september 2001; eigen verzameling documenten, brieven van Albert Persoon aan Bart Coppein, 11 januari 2001, 3 september 2001, 14 november 2001 en 8 januari 2002; eigen verzameling documenten, interview met Willy Persyn door Bart Coppein, Wingene, 8 oktober 2001; eigen verzameling documenten, brief van Willy Persyn aan Bart Coppein, 10 oktober 2001; eigen verzameling documenten, interviews met Valère Quaghebeur door Bart Coppein, Hoogstade, 8 september 2001 en 1 december 2001.

met uitzondering van de BB heerst grote onduidelijkheid over het lot van de archieven, waardoor ze zich een weg moeten banen doorheen het kluwen van de landbouwers en waardoor ze, zo zich die mogelijkheid nog voordoet, een beroep moeten doen op de overlevering van ooggetuigen.

In het kader van deze bijdrage werd het verhaal van de BB niet meer opnieuw verteld, maar werd specifiek ingegaan op de woelige geschiedenis van de belangrijkste, kleinere Vlaamse landbouworganisaties naast de BB. De oudste ervan, RUZ werd opgericht in 1918 en ontplooidde tijdens het interbellum een veelzijdige werking naar het model van de BB, maar profileerde zich bewust als levensbeschouwelijk neutraal en apolitiek. Na de Tweede Wereldoorlog viel RUZ terug op zijn commerciële werking, maar bleek in die hoedanigheid niet opgewassen tegen de concurrentie, wat leidde tot de ontbinding van de organisatie in de jaren zeventig. Het BF ontstond formeel in 1937, maar kende met de Vereniging voor Aardappelverbouwers van Heist-op-den-Berg een premature voorloper. De organisatie slaagde er aan het einde van de jaren dertig in om de ontevredenheid van de landbouwbevolking over de slechte prijzen en de rancune over de liquidatie van de Middenkredietkas van de BB te kanaliseren door middel van direct syndicale acties, maar verbrandde zich aan zijn contacten met het Vlaams Nationaal Verbond en zijn steun aan de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie. Na de Tweede Wereldoorlog bleek het BF voor een groot deel van de landbouwbevolking niet meer aanvaardbaar en vond het een toevlucht in de uitbouw van zijn sociaal verzekeringsfonds. Het BF zag in de drielandacties een kans om zich opnieuw te positioneren, maar moest tot zijn frustratie vaststellen dat uit de diverse lokale actiecomités een nieuwe landbouworganisatie groeide. Dat ABS wierp zich in de jaren zestig met betogingen en stakingen op als drukingsgroep van de BB, maar overleefde ternauwernood de afscheuring van zijn West-Vlaamse vleugel. Valère Quaghebeur bouwde als voorzitter van het herenigde ABS vanaf 1974 de dienstverlening van de organisatie verder uit en behield de militante profilering. Hij kon niet vermijden dat in 1985 opnieuw een afscheuring plaatsvond, die leidde tot de oprichting van het Vlaams Agrarisch Centrum. Onder het voorzitterschap van Camiel Adriaens kwam het BF onder de koepel van de ABS-groep en werden de structuren geprofessionaliseerd. Door de groeiende betrokkenheid bij het politieke overleg verdween de direct syndicale opstelling geleidelijk aan naar de achtergrond. Het ABS is anno 2005 uitgegroeid tot de tweede grootste landbouworganisatie in Vlaanderen na de BB.

In het tweede en laatste deel van dit artikel, dat in het volgende nummer van *Wetenschappelijke tijdingen* gepubliceerd wordt, zal onderzocht worden in welke mate Vlaams-nationalistische partijen aandacht opbrachten voor de landbouwproblematiek en hoe zich dit, al dan niet, vertaalde in contacten met de hierboven genoemde Vlaamse landbouworganisaties.